

РІЗДВО НА ЗАКАРПАТТІ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ НАРИС

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (53)

УДК 811.161,2'282.2(477.87)

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.\(53\).100-105](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1.(53).100-105)

Мигoliniць О. Різдво на Закарпатті: етнолінгвістичний нарис; кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація. Християнські релігійні й народні свята активно вивчалися релігієзнавцями, етнографами та мовознавцями. Календарно-обрядова лексика містить інформацію про традиційну духовну і матеріальну культуру народу. Тому її фіксація, систематизація та аналіз у різних аспектах є першочерговим завданням українських мовознавців. Проте досі не вивчені мовні явища, які презентують календарно-обрядову лексику в закарпатських говірках. Раніше ми вже звертали увагу на антропоніми в складі календарно-обрядової лексики та календарно-обрядові назви літнього та осіннього циклів. У пропонованій статті подаємо спостереження над найбільш відомими і величними святами для всіх українців – різдвяними. Цей аналіз здійснюється в етнолінгвістичному аспекті. Зокрема звертаємо увагу на їх компонентний склад, лексико-граматичну характеристику та внутрішню форму. Назви на означення Різдва, засвідчені в закарпатських говірках, у фонетико-словотвірних варіантах із тотожним чи близьким значенням, функціонують і в інших говорах української мови. Деякі з них збігаються з літературними відповідниками. Як видно із зібраної нами лексики, календарно-обрядова лексика характеризується широкою варіантністю. Деякі з цих назв своїм походженням сягаютьще праслов'янської доби. Крім того, подаємо невеликі транскрибовані тексти, в яких описаний цей обряд. Зокрема в

текстах подається інформація про Святий вечір, випікання обрядової хлібини, приготування дванадцяти пісних страв. Також наводяться повір'я, які існували на Святвечір, описується обряд колядування на Святвечір і перший день Різдва, подається інформація про дійових осіб, які беруть участь у різдвяному мінідійстві, а також про заборони, які існували впродовж цього часу. На матеріалі діалектних текстів можна ознайомитися з обрядовими діями та звичаями, які відбуваються на Закарпатті. Саме в цих текстах засвідчене багатство духовної та матеріальної культури представників закарпатських говірок.

Ключові слова: українські закарпатські говірки, календарно-обрядова лексика, лексико-семантична група, лексема, назви різдвяних свят.

Формулювання проблеми. Вивчення словникового складу українських народних говорів є одним із невідкладних завдань української діалектології. Адже лексична система української загальнонародної мови не може бути повністю досліджена без глибокого вивчення її діалектних систем. Цікавою для вивчення є лексика календарної обрядовості. Саме в цій лексиці можна знайти інформацію про етнічну історію населення, його традиції, звичаї, культуру. Календарно-обрядова лексика усе частіше привертає увагу вчених, які намагаються простежити зв'язки між розвитком лексичної системи мови й матеріальною та духовною культурою народу. Саме ця лексика відображає в собі національно-культурне бачення світу, побут та традиції народу. Цікавим для дослідження є регіон Закарпаття, жителі якого завжди поважали традиції предків і берегли духовну спадщину нашого народу.

Аналіз досліджень. Християнські релігійні й народні свята активно вивчалися релігієзнавцями та етнографами. Значна увага була приділена опису різдвяних свят на Закарпатті. Так, змістовний запис різдвяної драми («Різдвяний бетлегем в с. Верхня Апша. Мараморош») зробив Г. Стрипський. Цей запис І. Франко повністю залучив до своєї розвідки «Нові матеріали до історії українського вертепа» («Записки наукового товариства Т. Шевченка». Т. 22). Відомою є і стаття І. Мигалки «Вифлеємські ігри в р. 1870–1910», в якій наведено нові матеріали до історії вертепу. Ф. Потушняк записав і опублікував з Мараморощини стародавню різдвяну гру «Баранки» («Літературна неділя». Річник П. Ужгород,

1942). [Тиводар 2005, с. 175]. Кілька публікацій, присвячених різдвяним віруванням, належать перу відомого українського мовознавця, фольклориста та етнографа І. Панькевича. Це статті «Святий вечір» («Віночок». Ужгород, 1920. № 2), «Віфлеєм як різдвяна ігра 'вертеп'» («Підкарпатська Русь». Річник П. Ужгород, 1925).

Деякі відомості про різдвяний обряд на Закарпатті XIX – поч. XX ст. можемо почерпнути з праці закарпатського історика, етнографа і перекладача, священника Ю. Жатковича «Етнографічний очерк угро-руських» (1895), яку опублікував О. Мазурок 2007 р. [Жаткович, 2007]. Автор подає назви страв, які обов'язково мають бути на це свято. Також описує ходіння колядників та випікання керечуна – великого, житного або тенгеричного хліба [Жаткович 2007, с. 156].

Певна увага була присвячена колядкам та щедрівкам. Так, учитель із Закарпаття В. Ульяновський зібрав і проаналізував колядки в статті «Старинні колядки Підкарпатської Русі» («Підкарпатська Русь». Річник І. Ужгород, 1924). І. Мигалка зібрав і опублікував новорічні вінчуння (щедрування) із села Терново та колядки з сіл долини р. Тересви («Підкарпатська Русь». Річник ІХ. Ужгород, 1932). У 1942 р. П. Лінтур видав збірник народних колядок «Угросорускія коляды», а в 1943 р. Ф. Потушняк опублікував статті «Три колядки», «Пісня про Дажбога Святовита» («Літературна неділя». Річник ІІІ. Ужгород, 1943) [Тиводар 2005, с. 174], «Отава, сіно і солома в рождественних вірованіях» («Русское слово», Ужгород, 1941. 5–9 февраля). Серед сучас-

них етнографічних досліджень відомими є монографії М. Тиводара [Тиводар 2011], Ю. Чорі [Чорі 1993, 2001], О. Тиховської [Тиховська 2021].

Крім появи праць етнографічного характеру, заслуговують на увагу і мовознавчі дослідження. Однією з перших мовознавчих студій на закарпатському ґрунті була публікація місцевого історика М. Бескида «Карачун» («A korácsóny») в угорському журналі «Ethnographia» (Т. XXV, Budapest, 1914). Він робить висновки щодо походження назви *карачун*, яка, на його думку, як і сам обряд мають давньослов'янське походження і пов'язана з новорічним божеством Краком [Тиводар 2005, с. 184]. Досить ґрунтовний семантичний, словотвірно-етимологічний та лінгвогеографічний аналіз назв календарно-обрядових свят, поширених у говірках Закарпаття, здійснено у дослідженні Е. Гоци [Гоца 2019]. Проте все ще не достатньо вивчені мовні явища, які презентують календарно-обрядову лексику в закарпатських говірках. Тому важливо представити не тільки репертуар одиниць, особливості їхньої семантики, поширення, а й виявити давні назви, що дотепер належать до активної лексики, та лексеми, які перебувають на периферії мовної системи і вживані лише в мовленні людей найстаршого покоління. Раніше ми вже звертали увагу на антропоніми в складі календарно-обрядової лексики та календарно-обрядові назви літнього та осіннього циклів [Мигoliniнecь 2021 (а), 2021 (б), 2021 (в)]. У цьому дослідженні ми намагалися проаналізувати назви найбільшого християнського свята – Різдва та звернули увагу на обряди, які відбуваються на Закарпатті впродовж цього свята. Основним джерелом для аналізу календарно-обрядової лексики закарпатських говорів стали польові матеріали, зібрані в 2018–2024 роках.

Мета статті – подати спостереження над найбільш відомими і величними святами для всіх українців – різдвяними, виявити варіативність їхнього складу й окремих компонентів, а також простежити наявність чи відсутність зафіксованої лексики в інших українських говорах та українській літературній мові. Аналіз лексики подається через призму невеликих транскрибованих текстів, в яких описаний різдвяний обряд.

Методи та методика дослідження. Основний метод – описовий. Він реалізований у процесі класифікації матеріалу та його інтерпретації за мотиваційними зв'язками. У межах цього методу використано прийоми лексико-семантичного та словотвірного аналізу. Зіставний аналіз уможливив виявлення зв'язків календарно-обрядової лексики із відповідною групою лексики сусідніх ареалів. Крім цього, використано прийом лінгвогеографічного методу, який дозволив встановити територіальне поширення аналізованих назв.

Виклад основного матеріалу. Найвеличнішими і найулюбленішими святами для закарпатців, як і для всіх українців, звичайно, є різдвяні. Вони починаються Святим вечором.

Вечір перед Різдом (24 грудня) у закарпатських говірках представлений назвами: *С'в'атый*

(*С'атый*) *веч'ір* (*вічур*, *вічур*, *віч'ір*, *вічир'*), *С'в'атвеч(і, ү)ур*, *С'атый ба́бин вечу(ү)р*, *С'ата вічир'а*, *Кол'ада*.

Словосполучення *С'в'атый* (*С'атый*) *веч'ір* (*вічур*, *вічур*, *віч'ір*, *вічир'*) утворене від прикм. *святый* < псл. *svęty* [ЕСУМ 2006, т. V, с. 200] та іменника *вечір* < псл. *večerъ* [ЕСУМ 1982, т. I, с. 367]. Святый вечір – це спільна вечеря всього роду. Пор. гуц. *Свьідвечір* [Негрич 2008, с. 165], *Свьідвечыр*, *Свьидвечера*, *Сьвита́ вечэры* [Ковбаснюк, Масляник 2022, с. 179].

До Святого вечора старанно готувалися. Потрібно було зробити порядок у своїй оселі: *но тогды ў нас было йак і тупір' // так же" пэре"т С'атім вічором л'ўди ц'ілыі дин' пóстили / таздували // ўсе коліс' / накул'ко йа пóмн'у / б'ілілі хіжсу / же"бы пэре"д ве"лікім с'атом ўна ўпоз'ірувала фáйно / крáсно* (В.Березний); *фурт у сис' час пэре"т с'áтками ус'áдиє с'ме мýс'ілі робітми пор'áтки // возóри с'ме мý'ли / комóри с'а б'ілілі / в'ішалі'ме сáм'і л'іпи'і убрус'áта / палáцы роски'дáли / ф'іранки чистін'к'і в'ішали // ус'ó так мáло бы'ти чісто ў хыжы / обыс'а мýха рошчэхла* // (Осій Хс.).

Потім пекли обрядову хлібину – *карачун* (*кречун*, *крайчун*, *киріча*), *с'атий хл'іб*. У цей вечір на столі обов'язково має бути 12 пісних страв – за числом місяців у році та числом апостолів – учнів Христа. У цій багатій, але пісній вечері господиня представляє найголовніші плоди городу і саду. Серед страв у кожній хаті була обов'язково *кут'а*. Свята вечеря – це спільна вечеря всього роду: *мýсит' бóти дванáц':ат' страў / бо ўни символ'ізувут' дванáц':ат' апóстолу // капýста з грибáми / фасóла / пироги с капýстоў / жáрен'і грибы° / пусній боршч / варén'і крóмпл'і / помашчén'і олайóм / жáрена рíба / фáнки* // (Бегендяцька Пастіль Уж.); *дв'іінáц':ат' страў мáйє быти на столóв'і / бо было дв'іінáц':ат' апóстол'іў // пироги і тріні' пал'інáта рóбл'ат / же"бы д'іти были тучн'і* // (Ставене Уж.).

Існували й деякі повір'я на Святый вечір: *на куткáх столá клáли коліс' ш'і че"сно́к / грóш'і / цўкир' і гр'іс' / і потóм то ўс'о згóри засте"л'áли порткóм // нóж"ки столá обўйáзували жил'ізним ланцкóм / же"бы ўс'а с'імйá де"ржáлас'а ўкўп'і / і потóм пуд"м час ве"чір'і / колі ўже" сид'ілі за столóм / то клáли нóги на тот ланц / же"бы нóги были так'і муцн'і / йак тот ланц // таздын'а за ц'ілий вічур не" мáла ўставáти із'а столá / же"бы наве"с'н'і квóчка потóм не" зойшлá іс'вóйіх йайіц' // д'іти л'убілі тоді зал'ізáти пэре"д ве"чір'оў пуд"м стул / начинáли квáкати / но і збирáти ор'іхи / же" хто бул'ше нáйде // ве"чір'у начинáли з молитви Оч'е" наш і дáле // спочáтку йілі мáло че"снокá / же"бы йіх хворóба не йімáлас'а' / потóм трéба было покиштувáти ўс'і дванáц':ит' пусніх страў // пóс'л'а тóго / йак ўс'і вони найліс'а' співáли ўс'áк'і кол'áд"ки // пóс'л'а ве"чір'і / к'іт'у с'імйí была д'іўка та ўна б'ігóм ханáла ушітк'і лóже"ки / шо были на стол'і / і б'ігла на двур // там стўкала лóже"кáми і вут'ам / де нáйскóрше забре"хáў пес / там казáлос'а же" ўна с'а бóде од'авáти //* (В.Березний); *колі с'імйá с'ідат' за стўл* /

заходит' газда іс:оломоу і тар'ілкоу із гур'іхами і конфетами / говорит' // даї / Божє / щаслівий С'в'атий вічур // міче на зімл'у гур'іхи і конфети / а д'іти їх збиравут' // (Лецовиця Мк.).

Одне з найбільших церковно-релігійних свят **Різдво Христове (25 грудня)** у закарпатських говірках має назви: *Рі(у,ї)здво* (*Руство*), *Роже(н)ство*, *Рождество Христове* (*Христовоїе*, *Христової*), *Колáды*, *Корáчун(н')* (*Крáчун*).

Назва *Рі(у,ї)здво*, очевидно, є результатом фонетичного розвитку давнішого **рожьство* 'народження, Різдво', пов'язаного з *родіти* (**рожьство* > **розство* > **розтво* > *різдво*) [ЕСУМ 2006, т. V, с. 92]. В основі назви лежить велика для всього християнського світу подія – народження Ісуса Христа у Вифлеємі. Пор. гуц. *Риздво*, *Риздвєні сьвєта* (*сетки*) [ГГ 1997, с. 163], *Сьвіта Різвіні* [Ковбаснюк 2022, с. 179], бойк. *Різтво*, *Різдрво* [Онишкевич 1984, т. II, с. 177].

Назва *Колáды* з псл. *kolęda* 'Новий рік; Різдво; новорічний або святвечірній подарунок; колядування (обряди й пісні)'; давнє запозичення з лат. мови; лат. *Calendae* (*Kalendae*) 'календи (у римлян перший день місяця, день сплати боргів' [ЕСУМ 1985, т. II, с. 526–527]. Як зазначає Г. Кабакова, у сучасних південних і східнослов'янських мовах термін *коляда* належить до Різдва чи Святвечора. У болг. і східнослов'янських говорах ця назва є синонімом початку великих свят: Хрещення (болг. *попова колєда*, рос. діал. *коляда крещенская*, *третья колєда*, поліс. *голодна*, *водяна*, *писана коляда*), Нового року, Вербної неділі. У багатьох слов'янських мовах назва *коляда* і її похідні вживається ще із значенням 'дари колядникам'. Пор. також макед. *коледе*, серб. *коледо* 'вогонь, який запалюють у перший (третій) день Різдва', *колєда* 'група хлопців-колядників' [Кабакова, 1999, с. 568–569]. О. Воропай наводить докази походження цієї назви, яка є в багатьох народів, що зазнали на собі впливу стародавнього Риму, – у французів, румунів, чехів, сербів, словаків, поляків, росіян та ін. Але, крім цього, наводить й інші джерела, що свідчать про походження цього слова. Так, у слов'янській міфології Коляда згадується як поганський бог зимових свят. З цим же значенням подано цю назву у творі Інокентія Гізеля «Синопис...» та «Минєї» Дмитра Туптала [Воропай 1993, с. 127–128]. Назва фіксується і в інших українських говорах: бук. *коляда* 'гурт, компанія молоді на різдвяних святах' [СБГ 2005, с. 220], бойк. *кол'ада*: 1. 'Різдво'; 2. 'світська коляда, яку співають під час Різдва' [Онишкевич 1984, т. I, с. 369], гуц. *колїда*, *колєда*: 1. 'коляда'; 2. 'винагорода колядникам', *велика колїда* – дорослі колядники, *малá колїда* – колядники; *умєрска колєда* – коляда в хаті, де був покійник [ГГ 1997, с. 99]. У західнополіських говірках наголос переважає на останньому складі – *Кол'ада*, хоч зрідка зафіксовано й *Кол'ада*. Також апелятив *кол'ада* вживається з такими значеннями: 1. 'колядка'; 2. обряд. 'снопик жита, який ставили на покуті на Різдво' [Аркушин 2016, с. 237].

Назва *Корáчун(н')*, (*Крáчун*) є результатом метафоричного перенесення назви обрядового хлі-

ба, який випікають на Різдво, на саме свято. Пор. бойк. *крáчун*, *кричун*, *карачун*, *киричун*, *керечун*, *гереджун*, *геречун*, *гериджун*, *герідзин*: 1. 'великий різдвяний хліб'; 2. 'великий різдвяний пиріг, начинений різними стравами (пиріг, який обтикають зубцями часнику, їдять на Новий рік), а також болг. *крачуни*, слц. *крацій* [Онишкевич 1984, т. I, с. 386].

Це свято на Закарпатті супроводжується багатьма традиціями та прикметами. Так, незаміжні дівчата завжди старалися змінити свою долю: *котра́ з д'івок хотіла ма́й ско́ро с'а уд:ати́ / му́с'іла не^ере^еступіти пор'їх цє́рки та при^еговор'увати // до́брий дин' / с'ат'і апо́столы / за три ни^ед'іл'і ис фáйним чо'ло'в'іком на по́сти'ели // айбо́ кит' іїу́ с'а не^е полу́чало / та му́с'іла приї́ти до цє́рки / ста́ти на кол'інки у за́кута та моли́тис'а // іаку́й би не бы'ю́ / та на́й бы ўже бы'ю́ // кобы́ лим нам хл'їба роздоб'ї'ю́* // (Осії Хс.).

Різдво вважалось суто родинним святом, тому всі намагалися бути вдома. До спільної вечері всього роду додається обряд колядування: *но у нас у се^елі у Кри^ево́му дўже св'атковáли фáйно ї Руздво́ // і были так'і пов'áзан'і з німи обр'áды руздв'ан'і / бо с'і с'в'атá дўже че^ека́ли ўс'а молод'óш / хлóнци' / д'їучáта / ўс'і до них готóвелис'а // были ўс'áк'і выконáўці / были ў нас у се^ел'і мал'і кол'адники // мал'і кол'адники складáлис'а із де^ес'ати́ ос'їб // máли быти у бáн'д'і малых кол'аднику́ і áнге^елы / се назывáлис'а áнге^елы // оні шли кол'адо́вати на С'ат'ї́ вєчур / на сáмый С'ат'ї́ вєчур / і заходи́ли ў кáжду хьжу і казáли / мош вас ве^еси́літи / náне тáзде / і тáзды іїх пускáли / і оні кол'адо́вали но // на дру́гый дин' у нас ході́ли ўже ве^елік'і кол'адни^екы // то были ўже хлóнци' од ву^еімнáц'і:ім' до двáц'і:ім' гóду // оні зби^ера́лис'а тóже пуд ўже з музи^екáнтами / з гус'л'ашáми / бо ўже у ве^еліку́ бáн'д'і сих хлóнци' / іаких у с'у́ї бáн'д'і было́ дїс'ат' / п'атнáц' :ат хлóнци' // оні ўс'і уби^ера́лис'а но так фáйно / у так'і шапки закосічен'і // ішли у двурі́ці / просі́лис'а / де были молод'і д'їўкы і просі́лис'а / náне тáзде / чи мош кол'адо́вати вáшуў д'їўці чи д'ївіці' // і бáт'ко казáў / захот'те но / кол'адў́те / мóже'те // (Крива Тч.); *начи^ена́лас'а с'атá ви^ечір'а / а ўже ма́ у к'інці ході́ли кол'адо́вати // кáжду хьж^еку в ўлиці ма́лис'ме ўходити / обі́ же^ебы бы́ли поўн'і / бо іна́шак / іак дом'і при́деме / не^егón:ис'ме с'а бы́ли ве^ертáти // айбо́ уд:ани́ц'ам не^е гўн:о бы́ло за вічўр пєрво́у заї́ти до чужо́ї хьж'і кол'адо́вати / спе^ери́у́ máли и́ті ли^ег'ін'і / а там / де д'їўкі бизу́валис'а пєрвими и́ті до хьж'і / та на гóлову і́ім над'івáли столи́ц' / та́й в'іником тоўклі́ // бо спе^ери́у́ máлис'ме подў́ркати у двір'і та зв'ідати // ге́й / náне тáздо / ци да́йе^етє ве^есе^еліти у сис'С'ати́ вічўр // та кит' казáли / ве^есе^ел'ім' / ве^есе^ел'ім' / та мы заходи́ли сп'ї́вати //* (Осії Хс.).*

У деяких селах колядники ходять не на Святвечір, а на перший день Різдва. На Закарпатті їх називають: *бра́цтво*, *пáрт'їя*, *ватáга*, *кол'аді*, *ко'л'адники*, *в'інчу́ники*, *в'інчу́вал'ники*, *бáнда*, *роўта*. Причому у деяких селах розрізняють назви залежно від того, хто колядує: *л'ўди* / *зде^еб'їл'шо́го*

д'іти / йак'і кол'адувут' / в'інчувут' зранку / в'інчувал'ники // л'уді / йак'і кол'адувут' п'іс'л'а об'іду / кол'адники // а т'і / хто кол'адуйе в'еч'ром / майже ўночі / роўта // (Вільхівка Хс.).

Починали колядування маленькі діти з торбинами. Молодші школярі йшли із зв'іздами. За звіддарями йшли старші з *вертепом* (турнічкою, *стайёнкойу, хіжкойу, шобкойу, вифлейёмом, цёрковцеюу, капліцеюу*). Після простого колядування з торбою, звіздуо і вертепом-церковцею йшло колядування ряджене. Його виконавців називають *в'іфлейёмичиками, бетлегёмами*. Перша назва походить від назви міста Вифлеєм, де народився Христос. А Бетлегем – назва того ж міста, тільки угорською мовою. Тут були *ірод, корол'і, анге'ли, пастыр'і, пастух, чорті, д'ідо, баба, бе'тле'гем, циг'анка, жид, коза*.

мал'і хлопчики до вус'імн'іц':ат' году были анге'лы / а ве'лік'і фат'овы от вус'імн'іц':ати то была б'анда // у б'ан'д'і было мно́го л'удіи / быў чорт / баба / коза / пастух / д'ідо // (Крива Тч.); даўно ходіли бе'тле'гемы / уби'ралис'а хлопці у д'іда / бабу / чорта / цар'а / анге'л'ю / пастыр'ю / та розігровали сц'енку наро́дже'н':а на с'в'іт Го́спода на́шого Ісуса Христа // робіли суб'і малін'ку ц'ёркоўц'у та носіли на но́шах таі з'ірки / была у них гармо́шка / мо́же с'а ото́ ишчі́ и ве́рне // нитко́ ни л'ігат сп'ати / до́к'і ни прііду́т кол'адова́ти на цірк'оу // коли́ ці'р'коўн'і выткол'адова́ли / тоды мош л'ігати сп'ати / тко н'иде́ на си'но́чно́е до ц'ёркве // (Березники Хс.); на Р'у́здво́ хлопці́ ход'ат' іс хыжкоў кол'адова́ты / ото́ с'а называт' у нас бетлегем // у бетлегем'і усё с'ім пастыр'ю // два нос'іл'шчыкы / ото́ тот'і / ко їде кол'адова́ти / лиш п'ервы́ р'ю́к та йім даву́т' носіти хышку // два другор'ан'і пастыр'і і два глаўн'і // а анге́л йакы́ ходит' іс хрестом таі гр'ош'і йак'і даву́т' л'уді за кол'аткы сохран'авуц':а у н'ого //

Найбільш розповсюдженими дійовими особами в театральному різдвяному мінідїйстві є два ангели, одягнуті в довгий білий одяг, обтягнутий через плечі та в поясі довгими червоними стрічками, у кожного на голові повинна бути *корона*, або *чакоу*; чотири вівчарі (*пастир'і*), зодягнені в білі штани

(*гат'і*), білу сорочку, а поверх неї – чорна камізелка (*лаїбик*), на голові у кожного чорна шапка (*крисан'а*), а в руках вівчарські палиці (*б'оти*). Однак головною дійовою особою серед бетлегемщиків є Дідо, одягнутий у *холошін'і* (штани з овечої шерсті) і *п'етек*, а на голові у нього овеча шапка (*коўп'ак*).

На Різдво існують і заборони: *но йа т'амл'у за Руздво́ / бо то на Руздво́ такы́ быў пр'азник / шо ни мош было н'і сважа́тис'а у с'імії / ни мош было диржа́ти зла оді́н на одно́го / н'і́йа́ка не ма́ла быти сва́да у хыж'і // за руздв'аный стул да́же не мош было с'іда́ти у те́мному чо́рному шма́т'ови таі замаши́ченому / лиш с'іда́ли у с'в'ітлому і у чістому / бо то быў с'в'ітлы́ чісты́ пр'азник но // та шче на Руздво́ ни мош было н'і вишива́ти / н'і ші́ти і гада́ти ни мош было // а на С'аты́ в'ечур ни мош было вичі́рати / до́ку ни зы́де п'ерва з'ірка на ніб'і // коли зы́шла п'ерва з'ірка / та ўс'і іс':імію́ с'іда́ли за стул і вич'єрали // (Крива Тч.).*

Висновки. Як видно з нашого дослідження, календарно-обрядова лексика свідчить про багатство духовної та матеріальної культури українського народу і підтверджує збереженість репертуару мовних одиниць цієї тематичної групи, окреслює стан функціонування сучасних закарпатських говірок. Назви для найбільшого християнського свята Різдва входять до циклу зимових християнських свят і утворюють велику та структурно розгалужену тематичну групу лексики. Цій лексиці притаманна стійкість давньої традиційної системи.

Назви на означення Різдва, засвідчені в закарпатських говірках, у фонетико-словотвірних варіантах із тотожним чи близьким значенням функціонують і в інших говорах української мови. Деякі з них збігаються з літературними відповідниками.

Щодо номінативних засобів, то переважають однослівні назви.

Існує багато народних традицій, звичаїв, повір'їв, пов'язаних із певним святом. Невеликі транскрибовані тексти, які ми подали, поєднують у собі лінгвістичний та культурологічний аспекти. Ці діалектні записи свідчать про багатство духовної та матеріальної культури представників закарпатських говірок.

Література

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016. 648 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Київ: Оберіг, 1993. 588 с.
3. ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
4. Гоца Е. Назви календарно-обрядових свят у говірках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2019. Вип. 2 (42). С. 38–44.
5. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982–2012.
6. Жаткович Ю. Етнографический очерк угро-русских. Ужгород: Мистецька Лінія, 2007. 392 с.
7. Ковбаснюк Г., Масляник О. Словник говірки Закарпатської Гуцульщини. Львів: Растр-7, 2022. 228 с.
8. Миголинець О. Антропоніми у складі календарно-обрядових назв (на матеріалі закарпатських говірок). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2021а. Вип. 1 (45). С. 284–289.
9. Миголинець О. Календарно-обрядові назви літнього циклу в українських закарпатських говірках. *Лінгвальний та екстралінгвальний аспекти комунікації в мультикультурному середовищі Закарпаття: монографія* / за заг. ред. Ю. М. Бідзілі, Г. В. Шаповалової, Я. М. Шебештян. Ужгород: РІК-У, 2021б. С. 34–52.

10. Мигoliniнecь О. Календарно-обрядові назви осіннього циклу в закарпатських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2021в. Вип. 2 (46). С. 139–144.
11. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів, 2008. 224 с.
12. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984.
13. СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
14. Тиводар М. Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис. Ужгород, Гражда, 2011. 416 с.
15. Тиховська О. Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект. Ужгород: РІК-У, 2021. 512 с.
16. Чорі Ю. Від роду до роду (Звичаєво-обрядові традиції Закарпаття). Ужгород: в-во В.Падяка, 2001. 171 с.
17. Чорі Ю. Звичаї рідного села (Обрядово-звичаєві традиції Закарпаття). Част. I. Ужгород, 1993. 239 с.

References

1. Arkushyn H. (2016) Slovnyk zakhidnopoliskykh hovirok [Dictionary of West-Polissya Dialects]. Vyd. 2-he pererobl., vypr. i dop. Lutsk. 648 s. [in Ukrainian].
2. Voropai O. (1993) Zvychai nashoho narodu: Etnohrafinchy i narys [Customs of Our People: An Ethnographic Essay]. Kyiv: Oberih. 588 s. [in Ukrainian].
3. НН – Hutsulski hovirky: Korotkyi slovnyk (1997) [Hutsul Patois: Concise Dictionary] / vidp. red. Ya. Zakrevska. Lviv. 232 s. [in Ukrainian].
4. Gotsa E. (2019) Nazvy kalendarno-obriadovykh sviat u hovirkakh Zakarpattia [Names of Calendar-ritual Holidays in Transcarpathian Patois]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Uzhhorod. Vyp. 2 (42). S. 38–44 [in Ukrainian].
5. ESUM – Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy (1982–2012) [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: v 7 t. / za red. O.S. Melnychuka. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
6. Zhatkovych Yu. (2007) Etnohrafycheskii ocherk uhro-russkykh [Ethnographic Outline of the Ugro-Russians]. Uzhhorod: Mystetska Liniia. 392 s. [in Ukrainian].
7. Kovbasniuk H., Maslianyk O. (2022) Slovnyk hovirky Zakarpatskoi Hutsulshchyny [Dictionary of the Transcarpathian Hutsul Dialect]. Lviv: Rastr-7. 228 s. [in Ukrainian].
8. Myholynets O. (2021a) Antroponimy u skladi kalendarno-obriadovykh nazv (na materialy zakarpatskykh hovirok) [Anthroponyms in the Calendar-Ritual Names (on the Material of Transcarpathian Patoises)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Uzhhorod. Vyp. 1 (45). S. 284–289 [in Ukrainian].
9. Myholynets O. (2021b) Kalendarno-obriadovi nazvy litnoho tsyклу v ukrainskykh zakarpatskykh hovirkakh [Calendar-ritual Names of the Summer Cycle in Ukrainian Transcarpathian Dialects]. *Linhvalnyi ta ekstralinhvalnyi aspekty komunikatsii v multykulturnomu seredovyschi Zakarpattia: monohrafiia / za zah. red. Yu.M. Bidzili, H.V. Shapovalovoi, Ya.M. Shebeshtian*. Uzhhorod: RIK-U. S. 34–52 [in Ukrainian].
10. Myholynets O. (2021v) Kalendarno-obriadovi nazvy osinnoho tsyклу v zakarpatskykh hovirkakh [Calendar-Ritual Names of the Autumn Cycle in Ukrainian Transcarpathian Patoises]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Uzhhorod. Vyp. 2 (46). S. 139–144 [in Ukrainian].
11. Negrych M. (2008) Skarby hutsulskoho hovoru: Berезovы [The Treasures of the Hutsul Patois: Berezovú]. Lviv. 224 s. [in Ukrainian].
12. Onyshkevych M.Yo. (1984) Slovnyk boikivskykh hovirok [Dictionary of Boyko's Dialects]: u 2 ch. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
13. SBH – Slovnyk bukovynskykh hovirok (2005) [The Dictionary of Bukovyna Patoises] / za zah. red. N. V. Huivaniuk. Chernivtsi: Ruta. 688 s. [in Ukrainian].
14. Tyvodar M. (2011) Etnohrafiia Zakarpattia: Istoryko-etnografichni narys [Ethnography of Transcarpathia: Historical and Ethnographic Outline]. Uzhhorod, Grazhda. 416 s. [in Ukrainian].
15. Tykhovska O. (2021) Mahiia ta mifolohiia v ukrainskomu folklori Zakarpattia: etnopsykholohichni aspekt [Magic and Mythology in the Ukrainian Folklore of Transcarpathia: Ethnopsychological Aspect]. Uzhhorod: RIK-U. 512 s. [in Ukrainian].
16. Chori Yu. (2001) Vid rodu do rodu (Zvychaievo-obriadovi tradytsii Zakarpattia) [From Family to Family (Customary and Ceremonial Traditions of Transcarpathia)]. Uzhhorod: v-vo V.Padiaka. 171 s. [in Ukrainian].
17. Chori Yu. (1993) Zvychai ridnoho sela (Obriadovo-zvychaievi tradytsii Zakarpattia) [Customs of the Native Village (Ritual and Customary Traditions of Transcarpathia)]. Chast. I. Uzhhorod. 239 s. [in Ukrainian].

CHRISTMAS IN TRANSCARPATHIA: AN ETHNOLINGUISTIC ESSAY

Abstract. Christian religious and folk holidays have been actively studied by scholars in the fields of religious studies, ethnography, and linguistics. The calendar-ritual lexicon contains information about the traditional spiritual and material culture of the people. Therefore, its documentation, systematization, and analysis from various perspectives are primary tasks for Ukrainian linguists. However, linguistic phenomena representing the calendar-ritual lexicon in Transcarpathian dialects have not yet been studied. Previously, we focused on anthroponyms within the calendar-ritual lexicon and the calendar-ritual names of the summer and autumn cycles. The present article provides observations on the most well-known and significant holidays for all Ukrainians—Christmas. This analysis is conducted from an ethnolinguistic perspective. In particular, we focus

on their component structure, lexical-grammatical characteristics, and internal form. The names used to refer to Christmas, as documented in Transcarpathian dialects, in phonetic and word-formation variants with identical or similar meanings, also function in other dialects of the Ukrainian language. Some of them coincide with their literary counterparts. As evidenced by the collected lexicon, the calendar-ritual lexicon is characterized by a wide variety of forms. Some of these names trace their origin back to the Proto-Slavic period. Additionally, we present small transcribed texts that describe the Christmas ritual. These texts provide information about Holy Evening, the baking of ritual bread, and the preparation of twelve lean dishes. They also include beliefs associated with Holy Evening, describe the caroling ritual on Christmas Eve and Christmas Day, and provide details about the participants involved in the Christmas festivities, as well as the prohibitions observed during this time. The dialectal texts offer insight into the ritual practices and customs that take place in Transcarpathia. These texts attest to the richness of the spiritual and material culture of the Transcarpathia dialect speakers.

Keywords: Ukrainian Transcarpathian dialects, calendar-ritual lexicon, lexical-semantic group, lexeme, names of Christmas holidays.

© Миголинець О., 2025 р.

Ольга Миголинець – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; olha.myholynets@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>

Olha Myholynets – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; olha.myholynets@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>